

Türk dünýäsini nähili birleşdirip bolar?

Category:

Filosofiá, Hekaýalar, Kitapcy, Powestler, Publisistika, Romanlar, Sözler

написано kitapcy | 26 января, 2025

Türk dünýäsini nähili birleşdirip bolar? TÜRK DÜNYÄSINI NÄHILI BİRLEŞDIRIP BOLAR?

Türk dünýäsini birleşdirmek – Ыewropa Bileleşigine meñzeş guramanyň hatarynda jemlemek üçin otuz ýyldan gowrak wagt béri çekilen şonça zähmete, durmuşa geçirilen ownukly-irili maksatnamalara garamazdan, bu boýunça diliňe çolap bolaýjak üstünlik gazanyp bolmandygyny aýtsak onçakly öte geçdigimiz bolmasa gerek.

Yza dönüp seredenimizde, hakykatdanam barmak dürtüp görkezip bolaýjak, göze iläýjek hiç zat ýok.

Elbetde, Türk Geňesi, Türki döwletleriň Parlamentar

Assambleýasy, Türk-Iş Geňesi, Türk Akademiyasy, TRT-AVAZ, Ýewraziýa Ýazyjylar birleşigi ýaly simwoliki manydan başga manysy bolmadyk ownukly-irili birnäçe edara-guramany sanabam oturmaň.

Birleşmek, bir agza bakmak ýaly güýçli isleg-duýgulardan söz açmak isleýän bolsak, onda bu ideýanyň ikitaraplaýyn bolmalydygyny ýatdan çykarmaň.

Duýgularynyz bir taraply bolsa, döwlet ýa-da birnäçe döwlet bilen birleşmek beýlede dursun, halaýan adamyňyz bilenem dil birikdirip bilmersiňiz.

Gynansak-da, Türkiýede otuz ýıldan gowrak wagt bări bu boýunça birtaraply söýgini başdan geçirýär. Ençem ýyllap her üýşülen ýerde birleşmegiň gürrüñini edýän, birleşmek şygarlaryny ýokaryk galдыryan diňe Türkiýe.

Türkleriň ene ýurdy hasaplanýan Orta Aziýadan şumada çenli bu boýunça ýeke peýdaly işiň edilendigini eşitmedik.

Gazagystanyň öňki prezidenti Nazarbaýew ýa-da azeri lider Aliýew ýaly käbirleri aram-aram Türk bileleşiginden söz açýanam bolsa, olaryň bu seslenmesi birnäçe ýyllap «birleşeliň» diýip janygyp gelýän Türkiýäniň göwnüni awlamak üçin edilen dilujy hereketden ybarattdyr.

Emma Türkiýe Respublikasy bu meselä aşa duýguçyl garaýandygy üçin sebitden gelen her bir ymtlyşa çynlakaý seredýär we gereğinden artyk üns berýär. Emma biziň bärde seretmeli zadymyz – dilujy aýdylan sözlerden zyýada iş ýüzünde edilen işler.

2022-nji ýylyň başında Gazagystanda halk gozgalaňlary turanda, gazak liderleriniň kömek üçin «dat, ýetiň!» manysynda birinji göz diken ýerleri Ankara däl-de, Moskwa boldy. Putiniň ugrafen harby birlikleri az wagtyň içinde gozgalaň zorluk bilen basyp ýatyryp, asudalygy ýola goýdy.

Ýagny, Orta Aziýada jygba-jygly ýagdaýa gelinende Türk dünýäsiniň öňbaşçylygyny etmäge ymtylýan Türkiýä seretmek, oña sala salmak hiç kimiň ýadyna düşmedi.

Edil şonuň ýaly Ahmet Dawutoglynyň premýer-ministrlik eden döwründe Siriýa bilen aramyzda bolup geçen uçar konfliktinde- de Orta Aziýadaky dört türki respublika Moskwanyň tarapyny tutdy.

Hatda ogly Türkiýäniň hasabyna Demirgazyk Kiprde ýokary okuwa jaýynda okap ýören tanyş gyrgyz žurnalistlerimiň biri «Terrorçy Erdogan – DAIŞ-iň sponsory» diýip twit atanda, men

haýran galypdym we oňa jaň edip: «Ynsap ýagşy, ogluň Türkîyäniň pulunyň hasabyna okap ýör, sen «Türkîyäniň araçäginde rus uçarynyň näme işi bar?» diýip sorajagyňa, biziň prezidentimize terrorçy diýyäňmi?» diýsemem, onuň bilen düşünişip bilmedim we gürrüňimiz (şol sanda tanyşlygymyzam) ikitaraplaýyn birnäçe gowne degiji söz bilen gutardy.

Siz Azerbaýjanyňam Türkîyä ýakyn durýandygyna seretmäň. Dogrusyny aýtmaly bolsa, Azerbaýjany Türkîyäniň gujagyna itenem Daglyk Garabag meselesidi. Ýagny, Azerbaýjanyň şular ýaly problemasy bolmasa, asla Türkîye bilen beýle ýakynlaşmadı, has dogrusy Özbegistan, Gyrgyzstan nähili durýan bolsa, olam şolar ýaly aralykda durardy.

Azerbaýjanyň Türkîyeden tapawutly pikir edýän birnäçe syýasy ugry bar. Meselem, azeri döwleti we halky Ysraýyla has ýakyn durýar hem-de Palestin konflikti bilen hiç hili gyzyklanmaýar. Maksadym, bolşundan bäsbetter kartina çekip, adamlary Türk bileleşigi idealyndan daşlaşdyrmak ýa-da sowatmak däl.

Gaýtam tersine, näçe aky-da bolsa, ýakymsyz-da bolsa, hakykatlary görkezip, meseläniň çözgüdini tapmak.

Hernäme-de bolsa, ata-babalarymyzyň aýdyşy ýaly, «hakyky dost aky-da bolsa yüzüňe aýdar».

«Ýeri, munuň çözgüdi nähili, Türk bileleşigini nädip ýola goýup bileris?» diýyän bolsaňyz, hemme zatdan öñ alty respublikany Türkîyäniň daşyna jemlemegiň ýerine, ilki olary öz aralarynda güýç birikdirmäge çagyrmalydyrys.

Orta Aziýadaky bäs respublika bilen Azerbaýjany öz aralarynda haryt, hyzmat we gelim-gidim dolanşygyna rugsat berýän Ýewropa Ykdysady jemgyýetine meňzeş bileleşik gurmaga çagyryp bileris. Şeýtmek bilen alty ýurt öz aralarynda birleşip blok emele getirseler, Hytaýdyr Russiya ýaly ýurtlaryň basylaryna garşı güýçleri artar, şol sanda erkin söwda gatnaşyklary arkaly sebitiň ykdysadyýeti çalt ösüp, ilatyň ýasaýyş-durmuş derejesi-de gowulanar. Munuň üçin sebitiň ýeterlik derejede ýerasty we ýerüsti tebigy baýlyklary bar.

Täjigistanyň halky hernäçe türki halk bolmasa-da, ol ýerde özbek medeniýeti agdyklyk edýär. Özbekler bilen täjikleriň arasynda medeni gatnaşyklar şeýle bir çuň welin, täjikleriň aglabá bölegi özbek dilinde gürläp bilyär.

Özbegistanda-da öýünde iki dilde – özbek we täjik dillerinde gürleyän adamlaryň sany sanardan kän. Şonuň üçinem täjikler bilen Türk bileleşiginiň arasynda düşünişmezlik bolmajagy

belli.

«Türk bileleşigi» ady astynda hemme zady Türkiýä baglanyşdyrmaga synanymak Orta Aziýada nägilelik döredýär. Meselem, Türkiýede türkçi gatlaklaryň arasynda ýygy-ýygydan ulanylýan «gazak türkçesi», «türkmen türkçesi» ýaly sözler olaryň dilini Anadoly türkçesiniň bir şiwesine indermäge synanysylýandygy hakdaky pikirleri döredýändigi üçin nägilelik bilen garşylanýar.

Öñki Sowet Soýuzynda gürleen turki diller aýry-aýry şewe bolmakdan çykyp, indi özbaşyna dil derejesine ýetdi.

Türkmen, özbek, gazak, gyrgyz dillerinde ýazylan ýüzlerce romanlar, hekaýalar, powestler we taryh, ykdysadyýet, filosofiýa boýunça ýazylan müňlerce kitaplar bar. Bu dilleriň hersinde ýazylan – Türkiýedäki eserler bilen hemmetaraplaýyn bäsleşip biljek klassyky we häzirkizaman çeper eserleri bar.

Türk jemgyýetçiliği onçakly tanamasa-da, Berdi Kerbabaýew, Hydry Derýaýew ýaly türkmen sowet ýazyjylarynyň Yaşar Kemaldyr Kemal Tahir ýaly ýazyjylardan birjigem pes ýeri ýok. Çingiz Aýmatow ýaly dünýä belli ýazyjylaryň-a adyny agzabam durjak däl.

Birnäçe ýyl öñ, ýalňışmaýan bolsam 2018-nji ýylda bolmaly, Almatyda Al-Faraby adyndaky uniwersitetde Owganystan temasyndan çykyş edipdim.

Ol ýerde tanyşan birküç sany ýaş professorym we dosentim bilen Türk bileleşiginiň üstünde bolan gyzgyn gürründeşlikde maňa şeýle diýipdiler:

– *Siz türkler, aşa duýguçyl adamlar. Garaşsyzlykdan soñ bärlere gelen türkler her gören gyýyk gözlüsine «babadaşym», «gardaşym» diýip gujak açypdy. A bizde bolsa beýle duýgy ýokdy, çünkü 150 ýyllyk rus we sowet häkimiyetiniň astynda ýaşan bize taryh sapaklarynda ruslaryň gowy, osmanlylaryň bolsa erbet adamlardygy öwredildi.*

Osmanly-Bolgariýa uruşlarynyň taryhyny öwrenden, biz bolgarlaryň gowy adamlardygyny öwrenýärdik. Edil şonuň ýaly ýagdayda siziň çagalarynyz Atatürk şöhratlandyrýan şygyrlar bilen ulalan bolsa, biziňkiler Lenindir Stalini öwýän şygtrilar bilen ulalypdy. Ýagny, biziň halkymyz Türkiýä başgaça göz bilen seredýärdik, häzirem şeýle seredýäris. Nijeme ýyllaryň werziş bolan endigini bir demde taşlaýmak aňsat däl. Siz welin ruslaryň biziň aňymyzda eden 150 ýyllyk weýrançylygyny aradan aýırmak üçin hiç hilu ylmy-barlag işlerini geçirmezden her

gören gyýyk gözliňize «kowumdaşym» diýip topulýarsyňyz we biz entek garaşsyzlygyň mazasyny bilip ýetişmäňkä «Türk bileleşiginiň» gürrüñini edip bizi ürküzdiňiz. Siz Türk bileleşiginiň sözünü etdigiňizce, biziňkiler «Biz ruslardan ýaň dyndyk, indi türkler gelip bize eýemsirejek bolýar» diýen pikiri etdiler.

Gazaklaryň aýdýany doğrudy. Türkîye 1991-nji ýylда garaşsyzlyklaryny alandan soň döwlet derejesinde-de, jemgyýet derejesinde-de hiç hili taýýarlyksyz Orta Aziýa kürsäp giripdi.

Türkiýeden giden firmalaryň we biznesmenleriň bir böleginiň kezzapçylyga yüz urmagy sebitde türkleriň at-abraýyny ýedi gat ýeriň teýine sokupdy. Meselem, Türkmenistanyň öňki prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedow 2012-nji ýylда türk firmalaryň biriniň ýerine ýetirýän gurluşyk taslamasyny gözden geçirip durka, degişli ministre «Türkleriň aldawçy bolýanyny bileňokmy näme, olaryň bar maksady gözüni baglap jübiňdäki puluň almak» diýip igenipdi.

Berdimuhamedowyň bu sözleri türk mediýasynda «türklere dil ýetirdi» sözbaşysy bilen berilenem bolsa, türkmen lideriň niýetinde Türkîyäniň ýa-da doganlyk türk halkynyň göwnüne degmek pikiri ýokdy, gaýtam tersine, onuň bu aýdýanlary sebitde türk firmalaryna bolan garaýsyň nähiliđigini görkezýän iň bärkije mysaldy.

Daglyk Garabagda gazanan üstünligi we harby-goranyş senagatyndaky öñegidişlikler Türkîyäniň Orta Aziýadaky at-abraýyny artdyrýanam bolsa, Ankara entek Türk bileleşigi diýilýän zatdan juda uzak.

Sebit ýurtlary şonsuzam Türkîyäni Russiýanyň ýerini tutup biljek döwlet hökmünde görenok.

Türkiýedäki üýtgeşmeleri ýakyndan synlaýan Orta Aziýaly intelligentoer biz üçinem, özleri üçinem ýagşy umyt-arzuwdan zyýada uly gaýgy-alada galýarlar. Yaş gazak žurnalisti muňa «Biz Türkîyä meñzäliň, demokratıýamyzy ösdüreliň» diýip ýörkäk, gaýtam düýpgöter tersine boldy – Türkîye gitdigiçe güýçlenýän ýeke-täk adam hökümeti bilen bize meñzemäge başlady» diýip baha berýär.

Gepiň gysgasy, Türk bileleşigi edil häzirki wagt üçin-ä, lotoreýa biletini satyn alyp, ullakan bir zady arzuw edýän raýatyň arzuwy ýaly elýeterden uzakdaky gury arzuw. Arzuwy nesibä goýmajak bolsak, göz üçin edilýän netijesiz işlerden el

çekip, akyl-paýhasa we mantyga goldanýan hakyky işleri durmuşa
geçirmeli bolarys.

Esedulla OGUZ,

Germaniyaly türkmen žurnalisti.

Duşenbe, 20.05.2024 ý. Publisistika